

УДК 378.016–047.22:33

Валентина Авраменко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практичного мовознавства
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ МОВНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті зосереджено увагу на одній з центральних проблем сучасної професійної освіти – формуванні термінологічної компетентності як обов'язкового складника мовно-професійної культури фахівців економічного профілю. Досліджено стан цієї проблеми у вітчизняних і зарубіжних теоретичних джерелах та у досвіді масової педагогічної практики. З'ясовано зміст базових понять, визначено структуру мовленнєвої компетентності фахівців економічного профілю та зміст її компонентів. Проаналізовано теоретичні й практичні питання, опрацювання і засвоєння яких підвищить рівень термінологічної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю.

Ключові слова: *термінологічна компетентність, професійна підготовка, мовно-професійна культура, фахівці економічного профілю економічна термінологія, професійне спілкування.*

В статье сосредоточено внимание на одной из центральных проблем современного профессионального образования – формировании терминологической компетентности как обязательного компонента речевой культуры специалистов экономического профиля. Исследовано состояние данной проблемы в отечественных и зарубежных теоретических источниках и опыте массовой педагогической практики. Выяснено содержание базовых понятий работы, определена структура речевой компетентности специалистов экономического профиля и содержание ее компонентов. Проанализированы теоретические и практические вопросы, обработка и усвоения которых повысит уровень терминологической компетентности будущих специалистов экономического профиля.

Ключевые слова: *терминологическая компетентность, профессиональная подготовка, профессиональная культура, специалисты экономического профиля, экономическая терминология, профессиональное общение.*

The article focuses on one of the central problems of modern vocational education – the formation of terminological competence as a compulsory component of the language and professional culture of the specialists of the

economic profile. The state of this problem is studied in domestic and foreign theoretical sources and experience of mass educational practice. The content of the basic concepts is determined, the structure of the speech competence of the specialists of the economic profile and the content of its components are determined. It is proved that the problem of the quality of the language training of specialists, as well as the question of the functioning of economic terminology, remains relevant at the theoretical level and in practical aspects of implementation. The proposed material, forms and methods of terminology mastering, which are actively being implemented during the course «Ukrainian language in a professional direction», will contribute to the formation of the language and professional culture of future specialists in the economic field.

Key words: terminological competence, vocational training, linguistic-professional culture, specialists in economic profile, economic terminology, professional communication.

В останні роки на ринку праці спостерігається загострення конкурентної боротьби. Вимоги до персоналу щороку зростають. Відповідно до реалій сьогодення вища школа має забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, зокрема економічного профілю, здатних адаптуватись до соціально-економічних перетворень. Відповідно до Закону «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту вищої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, концепцій мовної освіти пріоритетним завданням вищої школи в Україні є підготовка компетентного спеціаліста – мовної особистості [1]. Процес мовної підготовки фахівця економічного профілю передбачає високий рівень сформованості професійної мовної компетентності, що підвищує його конкурентоспроможність, мобільність на ринку праці та здатність налагоджувати ділові контакти з партнерами.

Проблема якості мовленнєвої підготовки фахівців, як і питання функціонування економічної термінології, залишається актуальним на теоретичному рівні та в практичних аспектах реалізації. Мовленнєва культура студента формується за різних взаємопов'язаних умов, як-от: шанування державної мови; читання різних джерел, якими репрезентоване стилістичне розмаїття рідної мови (наукова, художня, публіцистична, офіційно-ділова, економічна література); стеження за змінами норм української літературної мови, які фіксуються новими редакціями правопису та лексикографічними виданнями; усвідомлення специфічності національних норм у фаховій термінології кожної з мов, якими він послуговується, з метою уникнення інтерференційних помилок на тлі аналогій та подібностей у факторах рідної й нерідної/іноземної мов; критично-творче ставлення до написаного і вимовленого, вироблення навичок самоконтролю й самокорекції з опорою на мовні/мовленнєві норми та практику визнаного зразка. Услід за Я. Януш [5, с. 15] вважаємо, що

визначення ролі термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є актуальною проблемою сучасної професійної освіти.

Якісній підготовці студентів різних спеціальностей, теоретичним і практичним питанням компетентнісного підходу до професійного розвитку особистості присвячені праці Н. Бібік, І. Гавриш, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, І. Зязюна, Є. Кулика, Л. Кравченко, Л. Нічуговської, Т. Поясок, О. Савченко, В. Сластьоніна, В. Стрельнікова, Ю. Татур, О. Федій, Л. Хомич, І. Шапошникова, Н. Шияна, А. Хуторського та ін.; усвідомлення комунікативної культури й мовленнєвої компетентності як необхідної умови здобуття успіху в усіх сферах життєдіяльності фахівців розглядали Б. Антоненко-Давидович, Н. Ботвина, Т. Вакуленко, Н. Волкова, Т. Гончар, І. Зимня, А. Корж, Н. Косенко, О. Опалюк, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Піроженко, А. Токарська, Ф. Хміль, Т. Чмут, С. Шевчук, І. Ющук та ін. Мовлення як головний чинник формування свідомості й комунікативної культури фахівців різних профілів, мовленнєву компетентність фахівців у різних видах професійної діяльності досліджували І. Кочан, М. Лісовий, С. Максименко, Л. Мацько, В. Пасинок, А. Токарська й ін. Вивченню різноманітних аспектів комунікативного навчання, технологій мовленнєвої взаємодії студентів присвячено дослідження Н. Волошина, К. Городенська, В. Коваль та ін. Особливо важливими є роботи, у яких розглядається сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації. Разом із тим комплексного дослідження формування професійної мовної компетентності фахівців економічного профілю на сьогодні немає.

Мета статті – проаналізувати теоретичні та практичні методи формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

Систематизація наукових джерел у руслі проблеми дослідження дала змогу виявити, що в підходах до визначення структури мовленнєвої діяльності існують різні точки зору: окремі дослідники (Ф. Бацевич, В. Пасинок) виділяють мовленнєві вміння відповідно до видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання і письмо; з точки зору О. Леонтєва й І. Зимньої мовленнєві вміння – це здатність людини реалізувати структурні компоненти мовленнєвої дії (орієнтування, планування, реалізація та контроль), котрі набувають специфічних характеристик залежно від продуктивного чи рецептивного видів мовленнєвої діяльності. Проте рівень володіння мовою, як певний ступінь сформованості відповідної компетентності, дозволяє вирішувати екстралінгвістичні та професійні завдання відповідно до ситуацій спілкування майбутніх економістів мовою, яку вони вивчають. В Галузевому стандарті вищої освіти України існує перелік компетентностей:

інструментальних (здатність до письмової й усної комунікації державною мовою, знання іншої мови (мов), навички управління інформацією); загальнопрофесійних (здатність до ділових комунікацій у професійній сфері; здатність користуватися діловими документами; здатність здійснювати документування господарських операцій і вносити відповідні пропозиції), що зумовлює потребу у високому рівні мовленнєвої компетентності майбутніх економістів.

Останніми роками у фахових статтях посилено акцентується увага практиків та викладачів вищої школи на важливості ґрунтовної філологічної підготовки студентів економіко-гуманітарних спеціальностей. Будучи складним поняттям і очевидно вагомим, актуальним, гнучким та динамічним компонентом професійної компетентності, філологічна освіченість гуманітарія, і зокрема перекладача, менеджера, економіста-міжнародника, історика, дипломата, філософа, юриста, ґрунтується на гармонійній, збалансованій, узгодженій взаємодії, як мінімум, п'ятьох ключових складових (мовна-мовленнєва-термінологічна-комунікативна-риторична компетентність), послідовність яких визначається кінцевою метою навчально-пізнавальної діяльності, виявляючись у здатності фахівця мобілізувати в синтезі та на якісному рівні засвоєні знання для розв'язання професійних завдань у різних контекстах чи ситуаціях.

Цікавою, на нашу думку, є позиція Ісакової В. С. [3, с. 18–19], яка у своєму науковому дослідженні чітко виділила у структурі мовленнєвої компетентності молодших спеціалістів економіки наступні компоненти: когнітивний, діяльнісний, аксіологічний. Відповідно до них авторка виокремила такі показники: лінгвокультурний (знання понять «літературна мова», «мовна норма», функції мови, мови професії, правопису, правил написання складноскорочених слів у професії; вміння використовувати багатство засобів української мови, реалізувати імпліцитну обізнаність у фаховій сфері, вирізняти граматично правильні речення і фрази, забезпечувати зворотний зв'язок); ділового спілкування (знання економічної термінології, особливостей використання фахової лексики, призначення й кваліфікації документів, правил їх оформлення та вимог до складання; вміння застосовувати засоби ділового менеджменту економіста, володіння професійними способами обміну інформацією, використання основних принципів ділового спілкування та переваг суб'єкт-суб'єктних відносин; усвідомлення ділового спілкування в сфері економіки як своєї духовно-інтелектуальної єдності фахівців цієї групи професій); гносеологічний (знання вимог до мислення і професійного мовлення, розуміння специфіки професійного тексту як засобу фіксування, зберігання і забезпечення структурної цілісності мовлення; вміння продукувати професійні тексти з використанням засобів усного і письмового мовлення, застосовувати внутрішнє і зовнішнє мовлення у професійній діяльності; усвідомлення усного й письмового мовлення як можливості обрати

оптимальні мовні засоби, використовуючи наявний мисленнєвий апарат і досвід мовленнєвої діяльності); риторичний (знання основних умов ефективного мовленнєвого спілкування в усній формі, особливостей усної форми літературної мови в економічній сфері; вміння використовувати усне офіційне та неофіційне мовлення, доцільно й правильно будувати монолог і діалог у процесі професійного спілкування; усвідомлення професійної значущості ораторської майстерності фахівця економіки); комунікаційно-інструментальний (знання специфіки, основних функцій, рівнів і видів спілкування, синтаксичних аспектів професійного мовлення, основних форм і труднощів мовлення; вміння знаходити й зберігати професійну інформацію, осмислювати, переробляти і поширювати її, використовувати технологічні засоби невербального розповсюдження інформації; усвідомлення професійної комунікації як процесу обміну інформацією); етичний (знання сутності видів і завдань етики ділового спілкування, етичних норм і нормативів, правил мовного етикету та стилів мовлення – офіційно-ділового, наукового, розмовного; вміння реалізувати функції мовного етикету, застосовувати спільні метатекстові одиниці різних стилів, правильно вирішувати ситуативні професійні задачі; усвідомлення того, що професія економіста передбачає глибоке знання та ретельне дотримання правил мовного етикету); вербалізаційний (знання основних концепцій і технологій породження мислення та вербалізації професійних проблем, методів і способів планування й реалізації мови; вміння налаштовувати зворотній зв'язок між наявними мовними засобами і розуміння мовлення адресатом, інтегрувати інформацію в одне ціле; усвідомлення наскрізного зв'язку між породженням задуму з використання інформації та остаточним її оформлення у вигляді традиційної мовленнєвої операції).

Практика показує, що важливою умовою успішної професійної діяльності майбутніх фахівців економічного профілю є мовленнєве спілкування, як один із головних компонентів професії, необхідний для впливу й успіху в професійній комунікації, самореалізації фахівця, а також творчого стилю мовленнєвої поведінки тощо. Ця проблема може бути вирішена лише за умови чіткого професійного спрямування всього комплексу навчальних дисциплін, які викладаються у навчальних закладах, особливо в університетах. Важливу роль у цьому процесі покликана відігравати мова, зокрема така важлива її галузь, як термінологія. Відомо, що термінологічна лексика посідає важливе місце у словниковому складі української літературної мови. Саме вона є показником рівня розвитку наукової мови в суспільстві і, отже, науки загалом. Термінологічна лексика є тим своєрідним барометром, який визначає й рівень професійної освіти, оскільки багата й розгалужена термінологія, безсумнівно, є одним із важливих показників рівня мовленнєвої компетентності.

Визначення ролі термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є головною проблемою у

сучасній професійній освіті. Вона безпосередньо пов'язана з іншою актуальною у наш час проблемою – становленням, нормалізацією і кодифікацією української національної термінології, яка після проголошення незалежності України та змін у статусі української мови, розширення її функцій у державі вступила в новий етап свого розвитку. Це знайшло відображення в професійній освіті, коли виникла потреба активного використання української термінологічної лексики в навчальній сфері, в якій раніше функціонувала термінологія російська, оскільки навчання у всіх державних вищих навчальних закладах України (крім приватних) здійснюється українською мовою. Перед науковцями й викладачами різних навчальних, у тому числі й фахових, дисциплін вищої школи постав цілий ряд проблем, що стосуються нормалізації й кодифікації української національної термінології, визначення джерел, з яких вона поповнюється, функціонування термінів, вибору найбільш відповідного з-поміж тих, що вживаються в мові, тощо.

У мовознавстві поширеною є думка про те, що «...термін підпорядковується й термінологічним законам, і законам мови загалом, оскільки він – і знак спеціальної системи, і одиниця лексичного складу певної мови» [4, с. 15]. Зважаючи на це, важливим є розгляд багатозначності, синонімії, антонімії, омонімії та паронімії в професійному мовленні. Усі ці мовні явища студенти вивчали в школі (труднощі становить хіба що паронімія), тому спочатку викладач актуалізує набуті знання, потім пропонує порівняльний аналіз в аспекті «звичайне мовлення – професійне мовлення».

Під час викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» педагог має з'ясувати у студентській аудиторії, якому з двох відомих в українській мові термінів слід надати перевагу: відсоток чи процент, промисловість чи індустрія, всесвіт чи космос, ухвала чи резолюція, фотографія чи світлина, кореспондент чи дописувач, концепція чи світогляд, корпорація чи об'єднання, чинник чи фактор та ін. Він має пояснити студентам, як їм ставитися до запозичених термінів в українській мові, адже проблема нормалізації української національної термінології насамперед ставить на порядок денний питання про співіснування в ній національного та інтернаціонального. При сучасному активному припливі іншомовних термінів в український словник (до речі, не завжди виправданому!) це питання є винятково актуальним: підхід до його вирішення має бути розумним і зваженим.

Вибірку практичних завдань радимо проводити з дотриманням їх спрямованості як на переклад та вдумливе засвоєння термінології, так і на активізацію вмінь говоріння й слухання, необхідних для застосування цієї термінології в конкретних робочих ситуаціях. Типовими репродуктивними вправами можуть бути такі, як: дати усно тлумачення фаховим термінам українською мовою, дібрати терміни до запропонованих визначень, скласти

термінологічний словник до тексту з фахового підручника з поясненням термів тощо. Вправи творчого характеру передбачають самостійність студентів при їх виконанні: дібрати до термінів антоніми, скласти з ними речення; створити усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію; скласти діалог на виробничу тематику, насичений фаховою термінологією; прочитати текст, виправити терміни, що вжиті з невласивим для них значенням тощо. Типові вправи порівняльно-зіставного типу передбачають засвоєння студентами специфіки виучуваних понять, ілюструють особливості нормативного фахового мовлення порівняно з розмовно-побутовим, широко застосовують завдання на переклад українською з російської (англійської, німецької) мов. Ефективним для формування мовленнєвої компетентності молодших фахівців економіки є використання текстів зі спеціальності, невеликих за обсягом, доступних за змістом, насичених словами, стійкими словосполученнями та граматичними конструкціями, характерними для фахової мови економістів, оскільки доведено, що саме на рівні тексту виучувані професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в конкретних професійних ситуаціях. Значної уваги при реалізації організаційно-методичних умов потрібно приділяти риторизації навчального процесу, адже без інтелектуально-естетичного впливу мови неможливе фахове спілкування, яке вимагає вмінь детально чи коротко, але зрозуміло передавати зміст почутого, прочитаного, вміло висловлювати думки, будувати й поєднувати різні типи текстів, орієнтуватися в інформаційному просторі.

На заняттях з курсу «Української мови за професійним спрямуванням» слід акцентувати, що не варто зловживати іншомовними термінами, але й недоцільно замінювати їх не зовсім вдалим українськими, наприклад, неділка замість атом, звучик замість фонетика, летовище замість аеродром, руханка замість гімнастика, вагадло замість маятник та ін., або вилучати з активного мовного обігу інтернаціоналізми, вживані у більшості розвинених мов світу. Маємо на увазі термін процент, який, на наш погляд, неправомірно в усіх мовних ситуаціях замінюється терміном відсоток, до речі, теж запозиченим, оскільки слово відсоток утворене з латинізованого вислову від ста. Обидва слова мають право на паралельне вживання (терміну процент доцільно надавати перевагу в наукових текстах). Це підтверджує й найбільший та найавторитетніший з українських словників – «Словник української мови», в якому обидва слова подаються паралельно.

Формуванню мовно-професійної компетентності студентів, майбутніх економістів, сприяє також ознайомлення їх з новими економічними термінами, що насамперед з'являються в пресі й на телебаченні, і з тими змінами, які відбуваються з часом у значенні окремих термінів, що зумовлені екстралінгвістичними чинниками.

На нашу думку, запропонований матеріал, форми й методи роботи з

опанування термінології, які активно впроваджуються під час вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», сприятимуть формуванню мовно-професійної культури майбутніх фахівців економічного профілю. Потребують подальшого розвитку питання: науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу із використанням сучасних технологій навчання, Інтернету; оптимізації навчально-виховного процесу у ВНЗ як засобу розвитку мовно-професійної культури фахівців економічного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ганніченко Т. А. Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Т. А. Ганніченко; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2009. – 21 с.
2. Дроздова І. П. Наукові засади формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія / І. П. Дроздова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с
3. Ісакова В. С. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх молодших спеціалістів економіки у процесі вивчення економічних дисциплін: Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – П., 2017. – 20 с.
4. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Авто- реф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2000. – 16 с.
5. Януш Я. Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю / Я. Януш // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 15–19.